

IVAN MUŽIĆ, HRVATSKA POLITIKA I JUGOSLAVENSKA IDEJA

Split 1969. Strana 319. Slika na naslovnoj strani — Ivan Meštrović: Povijest Hrvata. Na kraju knjige nalazi se obilna bibliografija i kazalo osoba. Tiskara »Franjo Kluz« u Omišu.

U *Predgovoru* pisac kaže da želi prikazati najutjecajnija shvaćanja »jugoslavenske ideje u Hrvata od postilirskih vremena do svršetka drugog svjetskog rata, i to samo u odnosu na Srbe i bez osvrta na društveno-gospodarsku podlogu.« Nastojao je »izraziti duh prevladavajućih političkih zbivanja u pojedinim razdobljima, onih od kojih je najviše zavisio razvoj jugoslavenske misli«. Pisac ističe kako se iz njegova prikazivanja dade »zaključiti da se jugoslovenstvo razvilo tek u XIX stoljeću u redovima hrvatske inteligencije, odnosno da se malon ilirizma počelo konkretnije programirati u smislu državne zajednice, najčešće kao garancija hrvatskog očuvanja od pretenzija neslavenskih naroda. Međutim, istodobno se to jugoslovenstvo u nekih Hrvata (barem u pojedinim razdobljima njihova života) očitovalo i u unitarističkom smislu narodnog jedinstva i kao takvo predstavljalo je često nijekanje hrvatske nacionalne posebnosti. Za razliku od tih shvaćanja ističu se pred ujedinjenje političke koncepcije Frana Supila i Stjepana Radića, koji su se tada izjasnili za južnoslavensku državnu zajednicu pod uvjetom očuvanja hrvatske nacionalne individualnosti i narodne suverenosti. Narod, hrvatski i srpski, bio je bez većeg utjecaja na politička zbivanja, tako da se politika hrvatskih i srpskih vodećih krugova u prošlosti ne može izjednačiti sa stvarnim raspoloženjem hrvatskog i srpskog naroda, pa u tom smislu treba shvaćati i upotrebu riječi Srbi i Hrvati u ovom tekstu. Posebno je istaknuto značenje NOP-a u smislu shvaćanja da bi konačnica hrvatsko-srpskog sukoba predstavljala i uništenje jednog i drugog naroda.«

»Uvod« obrađuje temu »Ilirizam i Srbi«. Tu se navodi više podataka kako je hrvatska inteligencija bila za ilirizam, a srpska protiv njega; kako zabrana ilirskoga imena 1843. nije bila tragična jer je hrvatska nacionalna svijest u velikoj mjeri već bila probuđena; kako je Vuk u Srba ubrajao i katolike Hrvate »na koje Srpska pravoslavna crkva kao temeljni nosilac srpske države i nacionalne misli nije uopće računala«. U vezi s ilirskim imenom među Hrvatima i Srbima trebalo bi primijetiti: bečki dvor u XVIII stoljeću osniva za pravoslavne Srbe u Hrvatskoj i Ugarskoj »Ilirsku dvorsku kancelariju«; zagrebačka biskupija službeno zove štokavštinu »lingua Illyrica«; mnogobrojni dokumenti XVIII stoljeća zovu sve štokavce Hrvate i Srbe — Ilirima. Nije dakle ilirsko ime donio k nama tek Napoleon.

Ime Ilirija ili Ilirik i nije bilo tako nepodesno da ga je svakako trebalo odbaciti. Školovani ljudi koji su u XVIII stoljeću polazili klasičnu gimnaziju sva-

kako su više znali o Iliriji nego o nacionalnim državama srednjega vijeka. Ako su imena rimskih pokrajina, npr. Britanija, Belgija, Hispanija i Galija, mogla oživjeti i oko sebe okupiti jedan narod ili srodna plemena, onda je i Ilirija mogla okupiti južnoslavenske narode. To bi se možda lakše dogodilo u doba humanizma, ali nije moglo u doba nacionalizma i romantizma kad je proučavana prošlost, književnost i običaji pojedinih naroda i buđena narodna svijest, odnosno svijest o pripadanju jednome narodu. Hrvati, politički potiskivani s raznih strana i više negoli drugi, bili su i prinuđeni više negoli drugi tražiti političku slobodu u slozi južnoslavenskih naroda, pod zajedničkim imenom, bilo kojim.

Prvo poglavlje »Hrvatska politika u drugoj polovici XIX stoljeća« ima više članaka. U članku »Hrvatsko-srpski odnosi na primjeru Bosne i Hercegovine« pisac citira neke srpske političare koji tvrde da su Bosna i Hercegovina srpske zemlje te izjave nekih bosanskih franjevaca koji su među sobom teško posvađeni, a u politici bez prave nacionalne svijesti ili su skloni vodećim srpskim političarima. Međutim, oni vrlo brzo naglašuju svoje hrvatstvo.

U članku »Strossmayerov odnos prema Srbima« citiraju se riječi Antonija Oreškovića iz kojih izlazi pristanak đakovačkoga biskupa da Bosna i Hercegovina pripadnu Srbiji koja bi tako postala sposobna zaštititi Hrvate i Srbe u Hrvatskoj i Ugarskoj. Pisac Mužić kaže o Strossmayeru: »...čovjek plemenitih ideja, koji je na kulturnom području mnogo zadužio Hrvate, pokazao se u konkretnim političkim potezima potpuno nedorastao svojim političkim ambicijama, prvenstveno zbog neposobnosti da sazna i osjeti postojeću stvarnost... On je nakon shvaćanja da Hrvati u monarhiji ne mogu ništa očekivati, nadahnut navinim idealizmom i željom da se istakne, svojim za duže vrijeme bezuvjetnim podržavanjem gotovo svake politike koja je dolazila iz Srbije objektivno pomogao ozbiljne pokušaje Garašinove koncepcije i u tome je sva tragika njegove osobe.«

U članku »Starčević o Srbima« kaže pisac: »U pravaškim redovima u početku se nije priznavalo srpsko ime. Svi grčko-istočnjaci smatrani su pravoslavnim Hrvatima. Starčević je osjetio da živi u vrijeme oblikovanja modernih nacija te je pokušao na to oblikovanje utjecati u hrvatskom smislu, iako je možda i sam bio svjestan zalakašnjelosti takve svoje namjere.« — Starčević nije bio sin pravoslavne majke, kako se to inače često tvrdi, nego sin katolikinje koja se dva puta udavala: u prvu je kuću udana kao pravoslavka, ondje je prešla u Katoličku crkvu i kasnije se kao katolikinja preudala u Starčevićevu kuću gdje je rodila Anbu Starčevića.

Opsežnije obrađeno je poglavlje »Hrvatska politika početkom XX stoljeća i tijekom Prvoga (svjetskoga) rata.«

Prvi je članak (toga poglavlja posebno zanimljiv. Nosi naslov »Izjednačavanje hrvatstva i katolicizma«. Pisac tvrdi: »...i Katolička crkva se počinje organizirati opirati namjerama srpskih političara. U drugoj polovici XIX stoljeća među hrvatskim višim klerom počinju se isticati pojedinci kao protivnici jugoslavenske ideje, ali značenje njihovih političkih napora nije bilo veliko jer su kao rješenje nudili održanje monarhije. Naime, ti su pojedinci protujugoslavenski mislili ne u strahu za hrvatske nacionalne interese, već najviše radi obrane svojih crkveno-staleških pozicija. Nadbiskup Haulik utjecao je na niži kler da podupire habzburšku monarhiju s obrazloženjem da je ona zaštitnik Katoličke crkve, a interes hrvatskoga naroda nije mu bio tako pred očima...

... Većina tih katoličkih svećenika prvenstveno je širila vjersko mišljenje u narod, često krivo izjednačujući vjeru s Katoličkom crkvom, dok je istodobno Pravoslavna crkva bila nosilac srpske državne ideje. Nacionalno najprosvjetljeniji dio hrvatskog katoličkog klera, pravaški, intimno se raspinjao između hrvatstva i katolicizma, na način da je rješenje pokušavao naći u nemogućem izjednačavanju tih dvaju pojmova, koji su mogli biti i potpuno suprotni... U tom shvaćanju dijela katoličkog klera koji je, makar i dobranamjerno, počeo izjednačivati hrvatstvo i katolicizam, odnosno hrvatske nacionalne interese s interesima Rimске crkve, skrivala se jedna od glavnih opasnosti hrvatstva kao nacije u oblikovanju...

Na Prvom hrvatskom katoličkom sastanku u Zagrebu 1900. rekao je Miroslav Kulmer: »... branimo vjeru hrvatsku i katoličku. Vjeru hrvatsku velim,

jer ja kao Hrvat u Hrvatskoj identificiram katolištvo sa hrvatstvom. Sačuvaj s toga, hrvatski narode, ovu podlogu, koja ti je jedina kačura održati svijest i narodnost...»

Na II slovensko-hrvatskom katoličkom kongresu 1913. u Ljubljani tuži se dr. Janko Šimrak: »... ja govorim s ovoga mjesta kao Hrvat i kao katolik i upravo radi toga moram da istaknem, da smo mi grko-katolici doživjeli mnoga razočaranja i mnoge nevolje, a morali bi nas grliti i u krilo svoje zamatai...»

Možda bi bilo korisno prenijeti cijeli članak, od riječi do riječi, ali toga ne možemo učiniti zbog ograničena prostora kojim raspolazemo. Zbog istoga razloga ne možemo se ni osvrnuti na sve piščeve tvrdnje kojima se optužuju hrvatski katolički biskupi i svećenici. Nemamo namjere da ih branimo ako su pristajali uz politiku koja je možda njima donosila materijalnu korist, a hrvatskom narodu sigurnu štetu. To se može reći jedino o malobrojnim mađaronima.

Sigurno je da je zagrebački nadbiskup Haulik bio lojalan prema bečkom dvoru, ali je sigurno i to da bečki dvor nije imao u Haulika povjerenje jer je njegove 5-godišnje izvještaje Svetoj stolici prigodom pohoda »ad limina« plijenio. (Vidi Vatikanski arhiv, Acta Cong. concilii Dioec. Zagrabien. Relatio card. Haulik ann. 1867. fol. 147 r.) Ako je lojalan Haulik pozivao vjernike da prema onoj evanđeoskoj dadu »Bogu Božje, a caru carevo«, iz toga ne slijedi da su mu pred očima bili samo vlastiti interesi, a ne interesi hrvatskoga naroda. Naprotiv, on je djelima dokazao svoj pravi patriotizam. Njegova lojalnost ne znači i odobravanje bečke, protuhrvatske politike. Ako takvu politiku nije mogao spriječiti, jer su se mađarski političari znali nametnuti Beču 1866, iz toga ne slijedi da je prije toga ili poslije toga mogao, kao crkveni prelat, naditi na rušenju Monarhije i uspostavljanju jugoslavenske države. Na tome je doduše radio Strossmayer, ali odviše neozbiljno, kako je to pisac Muzić dobro istaknuo. Zar je Haulik mogao slijediti onakvoga naivnjaka? Ili prevrtljivoga Gaja? Srpski su pravoslavni prelati sigurno željeli ujedinjenje svih Srba u jednoj državi i prema tome, barem indirektno, rušenje habzburške Monarhije, ali su izvana pokazivali najveću lojalnost prema dinastiji i uživali materijalne povlastice kao i katolički prelati. Ako se ta lojalnost ne može njima opravdano zamjeriti, onda se ne može ni katoličkim, ni biskupima, ni svećenicima. Lojalnost klera nije junaštvo, ali nije ni izdaja.

Politička i politička borba za razne stranačke programe sigurno se ne slaže sa svećeničkom službom, pa bi možda bolje bilo da svećenici nisu sudjelovali u aktivnom političkom životu. Međutim je istina i to da su svećenici bili relativno najslobodniji stalež pa su lakše mogli podnositi političke progone negoli pripadnici drugih staleža. Slobodnih školovanih svjetovnjaka bilo je u ono doba premalo. Politika i politički ljudi proživljavaju često promjene i prilagodživanja, pa zato historik mora biti prema njima pravedan, uživjeti se u njihove prilike i suditi o njima mjerilom njihova vremena, a ne današnjega.

U članku »Ideja hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva« pisac niže razne značajne i zanimljive izjave nekih političara Hrvata i Srba koje se odnose na hrvatsko-srpsko narodno jedinstvo bez tumačenja tih izjava ostavljajući čitatelju da sam o njima razmišlja i zaključuje. Posebno je značajna izjava Stjepana Radića i političko djelovanje Frana Supila. Tadašnja hrvatska školovana mladež propagirala je ideju jedinstva ne postavljajući nikakva konkretna zahtjeva o načinu ujedinjenja i uređenja zajedničke države. Moja primjedba: — dok su srpske narodne mase bile dobro upućene u rad oko sjedinjenja, hrvatske nisu to mogle biti zbog pogibli od političkih progona pa su zato prema cijelom tom radu ostajale uglavnom pasivne.

U članku »Bosna i Hercegovina u središtu zbivanja« spominju se razne političke izjave: hrvatski su političari tražili da se Bosna i Hercegovina pripoje Hrvatskoj, srpski — Srbiji.

Članak »Jugoslavenski odbor« sadržava podatke o tome kako je taj Odbor nastao i djelovao i kakve su sve teškoće postojale tokom prvoga svjetskoga rata u vezi s ujedinjenjem Hrvata i Srba.

Iz članka »Supilova koncepcija ujedinjenja« vidi se da je Supilo kao član Jugoslavenskog odbora tražio da Hrvatska pri ujedinjenju sa Srbijom bude

priznata kao ravnopravan partner. Srpska je vlada postupala protivno, a Jugoslavenski odbor, nesložan, bavio se beskonačnim diskusijama, pa je zato Supilo 1916. istupio iz toga Odbora da bi u svom budućem političkom radu mogao biti samostalnjiji.

U članku »*Švačanja jugoslavenske ideje i Pašićeva diplomacija*« govori se o raznim zbivanjima i prilikama tokom prvoga svjetskoga rata: držanje Hrvatsko-srpske koalicije prema vladama u Budimpešti i Beču; članovi te koalicije među sobom (Lorković i dr.); svibanjska deklaracija iz g. 1917. i ožuj-ska deklaracija iz g. 1918.; političko stajalište hrvatskih katoličkih svećenika. O Pašiću kaže pisac Mužić: »Pašićevi politički potezi u jugoslavenskom smislu bili su samo inteligentna diplomatska igra. Krfsku deklaraciju Pašić je potpi-sao ne toliko iz obzira prema srpskoj opoziciji koliko prema saveznicima i evropskoj javnosti uopće ozlojeđenoj zbog solunskog procesa... Pašić je 27. kolovoza 1918. zatražio od poslanika u Parizu, Londonu i Washingtonu da predaju savezničkim vladama note protiv priznanja Jugoslavenskog odbora kao predstavništva južnih Slavena u Austro-Ugarskoj i da saveznici priznaju pravo Srbiji da oslobodi i ujedini Srbe, Hrvate i Slovence u jednu državu.« Trumbić je bio protiv toga »da naše zemlje i naš narod u Austro-Ugarskoj postanu pred-met oslobađanja« i tražio da treba priznati »našemu narodu njegova prava na nezavisnost tako da on postane subjekt i nosilac svoga prava.« Dalje se govori o Zenevskoj deklaraciji studenoga 1918. »... Pribičević je radio na Pašić-čevoj velikosrpskoj liniji u tolikoj mjeri da je znajući za Zenevsku deklaraciju prešutio njezine zaključke kad je u njegovoj prisutnosti Središnji odbor Narod-nog vijeća 24. studenoga 1918. u Zagrebu raspravljao o sjedinjenju sa Sربي-jom.« Pisac Mužić završava ovaj članak: razgovorom između generala Boroje-vića i sveučilišnog rektora Barca, o prijelazu austrijske vojske na stranu savez-nika; prikazom o talijanskoj okupaciji Istre i Hrvatskog primorja, o dolasku srpske vojske u Hrvatsku i Bosnu.

Članak »*Radićeva koncepcija ujedinjenja*« donosi više puta objavljeni govor Stjepana Radića, izrečen na moćnoj sjednici Narodnog vijeća u Zagrebu 24. studenoga 1918.

Treće je poglavlje Mužićeve knjige: *Hrvatska politika između dva rata i tijekom drugog (svjetskog) rata*, obrađeno na str. 145—262.

U članku »*Raspoloženje poslije ujedinjenja*« citiraju se izjave Trumbića, Meštrovića, Ribara, Augusta Cesarca, dnevnika »Obzora«, Rudolfa Horvata itd. U tim se izjavama osuđuju politički progoni Hrvata i velikosrpska hegemonija.

U članku »*Sporazum Radić — Pribičević*« spominje se i kako se Radićeva stranka ubrzo pretvara u općenarodni hrvatski pokret. Radić kao uvjet za odlazak u beogradsku skupštinu traži: »Priznanje hrvatske države na neprepornom hrvatskom političkom teritoriju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije... tako da ova suverena Hrvatska može pridržati svoju potpunu unutrašnju samostalnost i da svojoj konfederativnoj zajednici sa Srbijom ne treba prepustiti ništa drugo nego ono što slobodnom odlukom svoga hrvatskoga narodnog predstavništva u svom hrvatskom državnom parlamentu prizna kao zajedničke poslove za međunarodnu zajednicu sa Srbijom... Bosna i Hercegovina moraju se smatrati za posebnu moralnu, gospodarsku i političku cjelinu...« Pisac Mužić napomi-nje: »Radiću pripada zasluga da je dovršio oblikovanje hrvatske nacije u modernom smislu unoseći u nase hrvatski osjećaj... Jedan od najznačajnijih Radićevih političkih poteza jest njegovo povezivanje sa Svebozarom Pribiče-vićem koji je od krutog unitariste postao borac za jednakost i ravnopravnost. On se zalagao i za autonomiju Pravoslavne crkve na podučju bivše monarhije.«

Članak »*Stom jugoslavenske unitarističke misli*« donosi izjave Budislava G. Anđelinovića, Benjamina Šupertine i drugih, izrečene u beogradskoj skupštini, kojima se priznaje da je jugoslavenski unitarizam koristio velikosrpskom hege-monizmu, a ništio hrvatsku političku i nacionalnu individualnost.

Svakako je zanimljiv i poučan članak »*Odnos Katoličke crkve prema jugo-slavenskoj državi*«. Pisac Mužić citira pismo Dominika Mandića, izjave pojedi-nih biskupa, pozdrav nadbiskupa Bauera upućen kraljeviću Aleksandru, pred-stavku katoličkog episkopata poslanu kralju Aleksandru, izjave pojedinih kato-

ličkih svjetovnjaka i katoličke štampe. Biskupi su očito lojalni prema jugoslavenskoj državi i dimastiji iako se žale na zapostavljenost Katoličke crkve u državnom budžetu i drugdje. Katoličko daštvo ističe podjednako svoje hrvatstvo i jugoslavinstvo, a odbacuje Radićevo republikanstvo i frankovštinu. Hrvatska pučka stranka kao stranka s katoličkim kulturnim programom predviđa u svom programu autonomije ili federativno državno uređenje. Poslije Radićeve smrti, u doba kraljevske diktature, katoličke političke stranke nema, katolički se biskupi otvoreno priklanjaju HSS-i, nastoje i dalje ostati lojalni prema državi iako se goriko tuže na progone državne vlasti (zatvaranje i ubijanja svećenika i vjernika, svetosavske proslave uz sudjelovanje katoličke mladeži, škole bez vjerske obuke). Borba Pravoslavne crkve i političkih grupa protiv konkordata s Katoličkom crkvom pokazala je pravi izvor svih nevolja kako za hrvatski narod tako i za Katoličku crkvu — velikosrpski šovinizam. Pisac Mužić dobro primjećuje da službeni stav katoličkog episkopata prema Jugoslaviji nije isto što i stav pojedinih svećenika i općenito nižega klera. Pisac posebno zamjera katoličkim svećenicima i svjetovnjacima identificiranje katoličanstva i hrvatstva («hrvatski katolički narod uvijek najvjerniji Svetoj stolici», a npr. zna se da je samo jedne godine — 1536 — 40.000 Hrvata katolika u okolici Bnoda i Požege prešlo na islam, moja primjedba).

Pisac zamjera i isticanje Merčeve vjernosti Svetoj stolici, jer da se može pretpostaviti »i pokoravanje protuhrvatskoj političkoj liniji Vatikana«. Eto npr. »1920. u povodu hrvatskog stradanja u Julijnskoj krajini i drugim okupiranim područjima.« Za ta stradanja kriv je ponajprije talijanski šovinizam, zatim poljski svećenik šovinizist, a Papa — je li to sigurno?! A sigurno je da je zagrebački nadbiskup Bauer najodlučnije prosvjedovao protiv progona Hrvata u Istri.

Knjiga završava ovim člancima: Mačekovo stajalište prema jugoslavenskoj državi; Ustaške koncepcije; Hrvatska seljačka stranka poslije pada Jugoslavije; Četnički planovi s Hrvatima; Narodnooslobodilački pokret u Hrvata i Srba.

Ivan Mužić imao je smjelosti da obradi određeno povijesno razdoblje iako je znao da će ga u tome radu prabiti dvije teškoće: nedavna zbivanja ikojima postoje bezbrojni živi svjedoci, a od tih je velik broj onih ikoji na ta zbivanja gledaju sa suprotnih stajališta. Kao svaki pravi historik, Mužić je nastojao biti maksimalno objektivni, pa se zato u svojoj knjizi poslužio metodom po ikojoj u prvome redu govore izvorni i pisci. Moglo bi se prigovoriti da je to »metoda škara«, dakle vrlo laka i jednostavna, po ikojoj uglavnom govore izravci iz knjiga i novinâ. Iako danas tako kod nas rađe i pišu čak akademici u akademijским izdanjima, onda se to najmanje može zamjeriti Mužiću ikoji je upravo za takav način pisanja imao dosta razloga. U vjerodostojnost tekstova koje je Mužić probrao nema razloga sumnjati, to više što on u potrebi donosi dva suprotna mišljenja. On i objašnjava gdje je to potrebno, npr. temperamentan nastup Stjepana Radića, pa i pobija tobožnje njegove riječi za ikoje je vrlo vjerojatno da nisu njegove.

Svakako bi bilo zanimljivo čuti i mišljenje peštanskih, bečkih i petrogradskih političkih krugova o namjeravanom hrvatsko-srpskom državnom jedinstvu (bili su protiv njega) te nešto više o političkim i kulturnim prilikama u Hrvatskoj i Srbiji. No to bi knjigu znatno povećalo i poskupilo, pa bi se zato manje čitala. Knjiga i ovakva kakva jest sadržava toliko mnoštvo raznih zanimljivih i važnih podataka iz naše nedavne prošlosti, te možemo biti samo zahvalni piscu što ih je s velikim maom sabrao i objavio.

On uglavnom svoje mišljenje ne marivava, nego, iznoseći dokumente i mišljenje drugih, ostavlja nam na volju da razmišljamo i zaključujemo. Ako imamo dobru volju, sposobnost za rasuđivanje i smisao za pravednost, iako ćemo i sami mnogo toga zaključiti pa i korigirati svoja i tuđa prijašnja knjiva mišljenja.

Čuli smo i čitali često da je Katolička crkva zapreka bratstvu i jedinstvu jugoslavenskih naroda. Iz Mužićeve knjige naprotiv saznajemo da su šovinističke, neopravdane i pretjerane političke težnje bile pravi razlog raznim našim

preživjelim nevoljama. Svećenici su kao privatne osobe posve slobodno, neovisno o crkvenom poglavarstvu, pristajali uz razne političke programe kojih su vođe bili svjetovnjaci, pa su zajedno s tim vođama činili političke pogreške per defectum (Ilić, Štrosmajenovci, pristaše integralnog jugoslovenstva) i per excessum (starčevićanci). Čak su i biskupi slobodno ispovijedali razne političke programe: Haulik, Strossmayer, Mihalović, Stadler, bez ikakvih viših direktiva, prema načelu: in dubiis (politicis) — libertas.

Pisac Mužić otvoreno osuđuje identificiranje hrvatstva i katoličanstva. Ako tu osudu malo šire shvatimo i primijenimo, trebalo bi čak u našim molitvenicima mijenjati terminologiju i frazeologiju (molitva u čast bl. Nikole Tavelića, razne pjesme itd.). Pod teškim vanjskim i unutarnjim pretjeranim nacionalnim pritiskom (tvrdilo se da su svećenici anacionalni, protunarodni) uvuklo se među nas nešto što treba popraviti ako želimo uspjeha u ekumenskom pokretu. Kad već imamo pravo ukloniti iz naših crkvi i kapela ono što nam je nametnula mađarska politička hegemonija, uklonimo i ono što može ozlovoljiti katoličke vjernike drugih narodnosti.

Pristalice ekumenskoga pokreta, inače puni dobre volje, neka dobro prouče Mužićevu knjigu i neka se nauče čitati među recima da bi shvatili teškoće u ekumenskom razgovoru i suradnji kod nas. Neke Mužićeva knjiga bude poticaj za čitanje drugih knjiga iz kojih će se konačno dubljim proučavanjem shvatiti da se novinarskom površnošću i brzopletošću ne da mišta solidno postići. Rečene teškoće nisu nikada bile vjerske naravi nego političke, pa je zato trebalo da ih politički ljudi rješavaju kako na polju ekonomije tako na polju kulture, da bi se olakšalo vjersko približavanje. Vjera doduše nema s politikom posla, ali grešni vjernici imaju, oni s dobrim pamćenjem.

O hrvatsko-srpskim političkim odnosima u prošlosti govori i dr. Franjo Tuđman, profesor povijesti na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu, doktor povijesnih znanosti, u knjizi »Velike ideje i mali narodi« na drugi, više sistematski način. (Izdala Matica hrvatska u Zagrebu 1969). Tu se raspravlja o panslavizmu, austroslavizmu, makedonskom pitanju itd. Tom knjigom koja je pisana temeljito i objektivno, u dobroj se mjeri popunjuju pojedina poglavlja Mužićeve knjige. Zato svojim čitateljima preporučujemo također Tuđmanovu knjigu.

Sigurno je da su povijesna zbivanja u Mužićevoj knjizi iznesena vjerno i točno. Njegovo je osobno shvaćanje i tumačenje pojedinih zbivanja i događaja doista zanimljivo, iako se neki s time ne slažu. Svakako je korisno što možemo čuti razna tumačenja pojedinih događaja, dok napredak historiografije ne kaže posljednju riječ.

Slabija je strana i Mužićeva i tolikih drugih suvremenih monografija što se djelomično oslanjaju na službene i novinske izvještaje iz vremena nekadašnjega krutoga policijskog režima kad se slobodna i istinska riječ nije smjela napisati i javno kazati. Nedostaju privatna pisma i iskreni memoari, pa da se čuje i ono drugo zvono!

JOSIP BUTORAC